

SİNOP FRENGİ VE GUREBA HASTANESİ'NE DAİR BAZI TESPİTLER

Erol KARCI*

Öz

Sinop Kazasının bağlı olduğu Kastamonu Vilayeti, XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın başlarında frengi hastalığının yaygın olduğu bir yerdir. Bu nedenle gerek merkezi hükümet gerekse de mahalli hükümet insan neslini tehdit eder bir hal almış olan frengiye karşı mücadeleye girişmiştir. Başlangıçta tabip ve eczacı tayini ile tıbbi malzeme gönderilerek önlem alınmaya çalışılmıştır. Ancak bu önlemler yetersiz kalınca bölgede frengi hastaneleri kurulmaya başlanmıştır. 1887 yılında konumları itibarıyla merkezi yerler olan Safranbolu ve Sinop'ta da birer frengi hastanesinin kurulmasına karar verilmiştir.

Çalışmamızın amacı Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin kurulmasına etki eden nedenleri ortaya koyarak, hastanenin kuruluşu, faaliyetleri, ekonomik durumu ve personellerine ilişkin tespitlerde bulunmaktır. Çalışmamızda kullanacağımız temel kaynak Osmanlı Arşivinin çeşitli tasniflerinden elde ettiğimiz belgelerdir. Bununla birlikte konumuzla ilgili çeşitli kitaplardan, makalelerden ve tezlerden de faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Frengi, Gureba, Hastane.

SOME DETERMINATIONS REGARDING SINOP FRENGI (SYPHILIS) AND GUREBA (THE POOR) HOSPITAL

Abstract

Kastamonu Province, which also includes Sinop district, was a place where syphilis was common in the last quarter of XIX. Century and the beginning of XX. Century. For this reason, both the central government and the local government embarked on the fight against syphilis, which became a threat to the human generation. As the fight which was being carried out in the form of appointing doctors and dispatching medical equipment at the beginning were not enough, syphilis hospitals were started to be established in the region. In 1887, it was also decided to establish hospitals in Safranbolu and Sinop as one for each.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (ekarci06@gmail.com), (<https://orcid.org/0000-0003-3326-4283>).

The aim of the study is to reveal the reasons affecting the establishment of Sinop Frengi (Syphilis) and Gureba (The Poor) Hospital and to determine the establishment, activities, economic and personnel status of the hospital. The main source that will be used in the study are the documents that were obtained through various classifications of the Ottoman Archives. Besides, various books, articles and thesis related to the subject will also be benefited.

Keywords: *Sinop, Syphilis, the Poor, Hospital.*

Giriş

Arşiv belgelerinde Sinop Frengi Hastanesi¹, Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi², Zükur ve İnasa Mahsus Sinop Frengi Hastanesi³, Sinop Gureba Hastanesi⁴ şeklinde karşımıza çıkan; Kastamonu Vilayet Salnamelerinde ise Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi⁵ adıyla yer alan bu hastanenin kurulma nedeni Sinop Kazasının bağlı olduğu Kastamonu Vilayetinde XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında etkili olan frengi hastalığıdır.

Frenginin Osmanlı coğrafyasına girişi ve Kastamonu Vilayetinde yayılma nedenlerine geçmeden önce bu hastalık hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; tıp literatüründe *sifilis* (*syphilis*) olarak bilinen frengi, vücudun çeşitli dokularında yapı ve işlev bozukluklarına yol açan bulaşıcı bir hastalıktır. Frengi, genellikle cinsel birleşme ile bulaşır. Ancak hastalıklı annelerin çocuklarına da bulaşabileceği gibi ekonomik ve toplumsal koşulların elverişli olmadığı bazı sıcak bölgelerde yerleşik olarak da görülebilir. En çok cinsel temas veya frengi yaralarına doğrudan temas ile bulaşan bu hastalığa yakalanmada ırkın ve yaşın önemi yoktur. Frengili bir yara ile temasta bulunduktan 15-20 gün sonra ilk frengi yarası mikroplar nereye girmiş ise orada ortaya çıkar. Bu yara önce ufak bir sivilceye benzer. Yavaş yavaş büyür, üzerinde bulunan kabuk düşer, mor-kırmızı bir renk alır. Bu yara dört beş haftada kapansa da bu süre içerisinde mikroplar bütün vücudu istila etmeye başlar⁶.

1 BOA. DH. MKT. 1698/35; BOA. İ.DH. 1436/21; BOA. FTG. f. 622/1.

2 BOA. DH. MKT.143/17; BOA. Y.PRK. UM. 14/18; BOA. İ.TAL. 369/20.

3 BOA. DH. MKT. 2066/10.

4 BOA. İ. TKS. 11/20.

5 Örneğin bkz. *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1310 Sene-i Hicriye-i Kameriyesine Mahsus, 16. Def'a Olarak, Kastamonu Vilayet Matbaası, b.t.y. , s. 438; *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1321 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 21. Def'a Olarak, Kastamonu Vilayet Matbaası, b.t.y. , s. 282.

6 Erol Karcı, *Osmanlı Hükümetlerinin Sağlık Politikaları (1908-1914)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat, 2017, s. 508; Frenginin tanımı, tarihi, bulaşma yolları, tedavi usulleri ve dünya genelinde frengi ile mücadele için bkz. İnci Hot, *Sihhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996)*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s. 72-76.

Frenginin tarihte ilk kez ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Bazı görüşler frenginin eski zamanlardan beri doğu yarım kürede var olduğunu kabul etmekle birlikte genel kabul hastalığın Avrupa'ya Amerika'dan geldiği şeklindedir⁷. Andrew Nikiforuk, frenginin Avrupa'ya ilk kez 1493 yılında Kristof Kolomb ve denizcileri tarafından Espanola Adası'ndan veya Haiti'den getirildiğini ve hastalığın ilk büyük salgınının da aynı yıl içerisinde İspanya'nın Barselona şehrinde görüldüğünü belirtmektedir⁸.

Frengi, kısa süre içerisinde İspanyol askerleri ve kadınları arasında yayılmış daha sonra ise bunlar vasıtasıyla Avrupa'ya taşınmıştır. 1497'de İsviçre, Fransa ve Almanya'da, 1499'da ise Macaristan ve Rusya'da ortaya çıkan frengi, Portekizli gemiciler vasıtasıyla da başka ülkelere taşınmıştır. 1498'de Hindistan'da, 1505'de Güney Çin'de ve 1569'da Japonya'da görülen⁹ frenginin, XVI. yüzyılda bütün Arap yarımadasında yayıldığı da kaynaklarda belirtilmektedir. İranlı hekim Baha'üd-Devle'nin "*Hulasatü't-Tecarib*" isimli eserine göre 1500'lerde doğu ülkelerinde ilk frengi salgını görülmüştür. Osmanlı hekimlerinden Ömer Şifai de geçmiş yıllarda görülmeyen frenginin batıdan gelen bir afet olduğunu belirtmiştir. Osmanlı coğrafyasında hastalığın batıdan geldiği inancı "*frengi*" olarak isimlendirilmesine neden olmuştur¹⁰.

Ülkelerin nüfusunda büyük tahribata yol açan, kolayca ve süratle yayılıp kalıtsal tahriplere neden olarak gelecek nesillerin sakatlanmasına etki eden frenginin Osmanlı topraklarında ilk kez ne zaman görüldüğüne ve hangi yollardan geldiğine dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Hastalığın İspanya'dan kovularak Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudi kadınlar ile önce Fas'a bulaştığı ve buradan da doğu limanlarına yayıldığına dair iddialar vardır. Ancak gerek Avrupa ile olan ilişkilerin azlığı gerekse de fuhsun halk tarafından büyük bir suç olarak görülmesi nedeniyle XIX. yüzyıla kadar tek tük vakalar halinde kalmıştır¹¹.

7 Necati Çavdar-Erol Karcı, "XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler", *GOSOS, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Kış 2016), 11/2, s. 158.

8 Andrew Nikiforuk, *Mağşerin Dördüncü Atlısı, Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*, Çev. Selahattin Erkanlı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 122-123.

9 Hot, *a.g.t.*, s. 72-73.

10 Esin Kâhya, "Tedavi Kurumları Olarak Hastaneler ve Osmanlılardaki Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesine Bir Örnek: Safranbolu Frengi Hastanesi", *Prof. Dr. Ali Haydar Bayat Anısına Düzenlenen Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu, 2 Haziran 2007, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları*, İstanbul, 2008, s. 144; Osmanlı hekimleri frengiyi "*freng uyuzu*", "*daül'efrenc*" veya "*maraz-ı efrenci*" şeklinde de isimlendirmişlerdir. Bkz. Ayfer Tantai, "Milli Mücadele Yıllarında İzmir'de Etkili Olan Bulaşıcı Hastalıklar", *ÇTTAD*, VI/15, (2007/Güz), s. 43; Frenginin farklı ülkelerdeki isimleri için ise bkz. Nikiforuk, *a.g.e.*, s. 125-126.

11 Karcı, *a.g.t.*, s. 509; İnanç Özekmekçi, Avram Galanti'den almış olduğu bilgiye dayanarak frenginin Yahudiler aracılığıyla Osmanlı topraklarına girdiği şeklindeki iddiaların Hitler ajanları tarafından ortaya atılan bir propaganda olduğunu belirtmektedir. Bkz. İnanç Özekmekçi, "Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamid Döneminde Frengi İle Mücadele", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Y. 2012/1, S. 10, s. 85 (dip not 4).

Osmanlı toplumunda iki tür frengi görülmüştür. Bunlardan birincisi masum frengidir. Bu tür frengi ortak kullanılan eşyalar vasıtasıyla bulaşmaktadır. İkinci tür frengi ise fuhuş yoluyla bulaşan frengidir¹². Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadelenin sistemli ve kapsamlı bir hale gelmesinde önemli pay sahibi olan Düring Paşa¹³ "*Anadolu'daki Endemik Frengi Hakkındaki Araştırmalar*" isimli konferansında masum frenginin Osmanlı topraklarındaki yayılışına dair önemli bir tespitte bulunmuştur. Düring Paşa bir köydeki 140 çocuğun 100'ünden fazlasında frengi görüldüğünü bunun nedeninin de çocukların hepsinin aynı kaptan su içmeleri ve ağızda frengi yarası olan bir kişinin salyasını o kaba bırakması olduğunu belirtmiştir. Bu durumun fen dilinde "*masum frengi*" olarak adlandırıldığını da belirten Düring Paşa, Osmanlı topraklarındaki frenginin büyük kısmının bu cinsten olduğuna işaret etmektedir. Fuhuş yoluyla bulaşan ve masum olmayan frengi olarak da bilinen frengi toplum tarafından ayıplanan bir hastalık olmuş ve gizli tutulmuştur. Bu hastalığa yakalananlar hastalığı fahişelerden aldıkları suçlamasıyla karşılaşmaktan korktukları için hastalıklarını gizlemişlerdir. Frenginin anne karnındaki bebeklere de bulaşması insanlar arasında lanetli aile kavramının doğmasına neden olmuştur¹⁴.

Osmanlı topraklarında ilk ciddi frengi salgınları XIX. yüzyıldaki Osmanlı-Rus Savaşları neticesinde ortaya çıkmıştır. 1806-1812, 1828-1829, 1853-1856 ve 1877-1878 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşları neticesinde işgal edilen bölge halkları, göçmenler ve askerler frenginin tüm Osmanlı coğrafyasına sirayet etmesine ön ayak olmuşlardır¹⁵.

Osmanlı Devleti'nde frengiye karşı ilk mücadele İstanbul'da başlamıştır. Fuhuş ve zührevi hastalıkların tamamına karşı başlatılan mücadelede fahişeler, hastalığın kaynağı olarak görülmüştür. Bu nedenle frengiyi ve fuhuşu kontrol altına almak için çalışmalara 1854'te başlanmış ve 1856-1858'de ilk genelevler açılmıştır. Fakat kapitülasyonlar nedeniyle genelevlerde çalışan yabancı uyruklu kadınlar özgürlükleri kısıtlanacağı düşüncesiyle kontrol edilememiştir. 1869'da ise Altıncı Belediye Dairesi (Beyoğlu) fuhuşla mücadele için bir sağlık komisyonu kurmuş ve başına da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin adli tıp hocası Servişen Efendi geçirilmiştir¹⁶.

12 Karcı, *a.g.t.*, s. 509-510.

13 Şennur Şenel, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, Mart 2015, s. 262; 1880'li yıllarda artan frengi vakalarının askeri güç üzerinde de etkili olması nedeniyle Colmar von der Goldz Paşa vasıtasıyla Almanya'dan yardım istenilmiştir. Ünlü Alman dermatopatolog Prof. Dr. Paul Gerson Unna'nın tavsiyesi üzerine 31 yaşındaki Dr. Düring İstanbul'a davet edilmiştir. Kendisine profesör unvanı verilen Düring, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de emraz-ı cildiye ve efrensiye (deri ve zührevi hastalıkları) profesörlüğüne getirilmiştir. Dr. Düring bu göreve ek olarak Anadolu'da altı yıl devam eden frengi mücadelesinde oldukça yararlı faaliyetlerde bulunmuştur. Çalışmaları II. Abdülhamid tarafından da takdir edilen Dr. Düring'e mir-i miran (beylerbeyi) unvanı verilmiştir. Bkz. Adem Köşlü-Halil Tekiner, "Madalyalı Cildiyeciler", *Türk J Dermatol Türk Dermatoloji Dergisi*, C. 11, S. 1, Mart 2017, s. 45.

14 Fatma Bulut, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Miras: Frengi", *Tarih Okulu*, İlkbahar 2009, S. 3, s. 112.

15 Karcı, *a.g.t.*, s. 510.

16 Şenel, *a.g.m.*, s. 259.

Frengi ile mücadele de asıl somut adımlar ise 1879 yılında atılmıştır. Dr. Micheal ile Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye Üyesi Dr. Agop Handanyan'ın raporu frengi mücadelesindeki ilk somut adımdır. Bu raporda genelevlerdeki fahişelerin teftiş edilerek sağlık kontrollerinin yapılması üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda Emrâz-ı Zühreviye Nizamnamesi hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Yine 1879 yılı içerisinde Altıncı Daire-i Belediye Nisa Hastanesi açılarak hasta kadınlar tecrit ve tedavi edilmeye başlanmıştır. Kısa bir süre sonra İzmir, Manisa, Aydın, Erzurum ve Sivas gibi vilayetlerde de frengi ile mücadele çalışmalarına başlanmıştır. Ancak frengiye karşı en etkili ve kapsamlı mücadele Kastamonu Vilayetinde verilmiştir. Çünkü diğer vilayetlerdekinin aksine Kastamonu Vilayetinde hastalık endemik bir hal almış ve vilayetin nüfusunun tamamına yakınına sirayet etmiştir¹⁷.

Kastamonu Vilayetinde "emraz", "perhiz", "çiçek", "kötü hastalık" ve "ev gezen" olarak isimlendirilen frenginin vilayete gelişinde ve yayılmasında birçok neden vardır. Mesela Kastamonu Vilayetinden askere alınan Hassa Efradı İstanbul'da genelevlerin yoğun olduğu Galata semtine yakın olmaları nedeniyle hastalığı fuhuş yoluyla kapmış ve memleketlerine dönmüşlerdir. Ayrıca bölgeden İstanbul'a ve Rusya'ya giden işçiler de hastalığın vilayette yayılmasına etki etmişlerdir. İşsizlik nedeniyle İstanbul'a giden aşçı, fırıncı, helvacı ve kayıkçılar ailelerini yanlarında götüremedikleri için bekâr ve sefil bir hayat sürmüşlerdir. Aynı şekilde Rusya ve Romanya'ya fırıncılık için gidenler de dönüşlerinde hastalığı vilayete taşımışlardır. Bunlar dışında kasabalarda ve köylerde halkın ortak kullandıkları eşyaların bulunması, temizliğin ve kanalizasyonların yetersiz olması gibi durumlar da hem frenginin hem de diğer bulaşıcı hastalıkların yayılmasını kolaylaştırmıştır. Neticede hastalık gayr-ı meşru ilişkiler, sağlıksız evlilikler ve bilgisizlik yoluyla yayılmasını sürdürmüştür. Vilayetin liman şehirleri olan Safranbolu, İnebolu ve Sinop hastalığın en çok yayıldığı yerler olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Kastamonu Vilayetinde 1860'lı yıllardan itibaren frengi ile mücadele için adımlar atılmaya başlanmıştır. İlk etapta tabip, eczacı ve ilaç ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde yürütülen bu mücadele, Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi gibi hastanelerin kurulmasıyla devam etmiştir¹⁸.

1. Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin Kuruluşuna Dair Bazı Tespitler

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nin açılmasından önce de Sinop Kazasında ve köylerinde frenginin görüldüğü belgelerden anlaşılmaktadır. Sinop Kazası İdare Meclisinin 3 Ocak 1866 tarihli mazbatasında kazada frenginin görüldüğü belirtilmektedir. Hastalığa karşı tedbir almak isteyen yerel idareciler

17 Karcı, *a.g.t.*, s. 510-511; Endemik, hastalığın belirli bir bölgede kalmasıdır. Bkz. Pars Tuğlacı, *Tıp Sözlüğü*, Ankara, 1973, s. 105.

18 *A.g.t.*, s. 511-512.

frengi ile mücadele için Bolu'ya gönderilmiş olan tabip komisyonunun Sinop'a da gönderilmesini istemiştir. Ancak bu sırada hastalığın Çankırı'da da ortaya çıkması üzerine tabip komisyonunun önce Çankırı'ya buradaki vazifesini tamamladıktan sonra da Sinop'a gönderilmesi talep edilmiştir¹⁹.

Alınmaya çalışılan bu tedbire rağmen frengi ilerleyen yıllarda da Sinop ve çevresindeki etkisini arttırmıştır. Meselenin askerliği ilgilendiren tarafının bulunması bölgedeki askeri erkânı da harekete geçirmiştir. 1880 yılı sonlarında Sinop Redif Liva Kumandanlığı tarafından Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'ne gönderilen bir yazıda Sinop, Taşköprü ve İnebolu kazalarında frengi hastalığının yaygın olduğu belirtilmiştir. Bu durumun bölgeden asker alınamaması ve neslin tükenmesi gibi sıkıntılara yol açacağı da ifade edilmiştir. Bu nedenle hem frengi hastalarını tedavi etmek hem de hastalığın yayılmasını önleyecek tedbirleri almak için bölgeye bir tabip, bir eczacı, bir cerrah ve yeteri kadar tıbbi malzemenin gönderilmesi istenilmiştir. Bu noktada Tıbbiye Nezareti Doktor Lamek Sa'ad ve eczacı Teodoridis Efendilerin bölgeye tayin edilmeleri ile gerekli olan tıbbi malzeme için 5.000 kuruşun ödenmesi noktasında izin talebinde bulunmuştur. Nezaretin bu talebi 13 Ocak 1881'de Şura-yı Devlet'te ele alınmıştır. Yapılan değerlendirmede bölgede görevli Memleket tabibi Kemal Efendi ile bölgeye gönderilmiş olan Ahmet Muhtar ve Ahmet Cevdet Efendilerin Sinop ve çevresinde de görev yapacaklarının Kastamonu Vilayetinden bildirildiği belirtilerek başka tabip tayinine gerek olmadığını ilgili makamlara bildirilmesi istenilmiştir²⁰.

Kastamonu Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 27 Mart 1887 tarihli belgede frengi ile mücadele için vilayete dört seyyar tabip ile iki eczanın tayin edildiği belirtilmekte ve bunlardan yeteri kadar fayda görülmediği için yeni bir tedbir fikri ileri sürülmektedir. Buna göre tıpkı Kastamonu, Bolu ve İnebolu'da açılan frengi hastaneleri gibi inşa masrafları belediyelerinin gelirlerinden karşılanacak yeni hastaneler kurulacaktı. Bu hastanelerden biri frenginin şiddetle devam ettiği Bartın, Daday, Araç ve Çerkeş kazaları halkının tedavisi için mevki olarak bunların ortasında yer alan Safranbolu kasabasında olacaktı. Diğer hastane ise yine frenginin yaygın olduğu Ayancık (İstefan) ve Boyabat kazaları ile birçok nahiyeye için merkez konumundaki Sinop'ta açılacaktı²¹.

Kastamonu Vilayeti, yazısında açmayı planladığı hastanelerin getireceği ekonomik tasarrufu da ortaya koyarak bir anlamda Dâhiliye Nezareti'ni ikna etmeye çalışmıştır. Buna göre bölgede görevli dört seyyar tabibe 1.500'er kuruştan 6.000 kuruş maaş verildiği gibi iki eczacıya da 800'er kuruştan 1.600 kuruş maaş verilmekteydi. Safranbolu ve Sinop'ta açılacak hastanelerde görev yapacak iki tabibe 2.500 kuruş, iki eczacıya ise 1.200 kuruş maaş verilecekti. Yani personel sayısı azaltılarak daha önce ödenmekte olan toplam 7.600 kuruş

19 BOA. MVL. 717/82.

20 BOA. ŞD. 2439/15.

21 BOA. ŞD. 2519/4;

maaştan 3.900 kuruş tasarruf edilecek ve artan rakam da yarı yarıya olarak Sinop ve Safranbolu hastanelerinin masraflarına karşılık sayılacaktı. Kastamonu Vilayeti, hastanelerin açılış sürecini hızlandırmak ve belki de hükümetin olumsuz görüş ileri sürme ihtimalini ortadan kaldırmak için Safranbolu Hastanesi'nin inşaatına başlanıldığını ve yakında tamamlanacağını belirtmiştir. Ayrıca Sinop Hastanesi'nin inşaatına da içerisinde bulunulan 1887 yılında başlanmasına karar verildiğini de belirterek gerekli izinlerin bir an önce çıkartılmasını istemiştir²².

Neticede vilayetin müracaatı Meclis-i Vükela'da ele alınmıştır. Mahalli hükümetin hastanelerin inşası için ortaya koyduğu gerekçeler ile inşaat sürecinin mali planlaması uygun bulunarak 7 Ağustos 1887'de gerekli izinler verilmiştir²³. Alınan bu karar Dâhiliye Nezareti'ne tebliğ edildiği gibi Tıbbiye Nezareti de bilgilendirilmiştir²⁴.

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nin inşasına izin verilmesinden hastanenin açılışına kadar geçen süreci belgelerde bulamıyoruz. Ancak farklı bir arşiv belgesinden edindiğimiz bilgiler hastanenin inşa sürecinde ekonomik sıkıntılarla karşılaşıldığını göstermektedir. Buna göre hastanenin başlangıçta 40.000 kuruşa inşa edilebileceği düşünülmüştür. Ancak bu meblağın yeterli olmayacağı anlaşılmış ve ikinci bir keşif yapılarak hastanenin 90.000 kuruşa inşa edilebileceğine karar verilmiştir. Hastanenin inşa masraflarına karşılık olarak gösterilen belediye gelirlerinin hem yetersiz olması hem de önemli bazı gelirlerin hazineye terk edilmesinden sonra geriye kalan paranın belediyenin zaruri ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak derecede olması hastanenin inşaatını sekteye uğramıştır. Buna rağmen inşaat durdurulmamıştır. İnşaat için kullanılacak kerestenin bir kısmı yardım yoluyla temin edilmiştir. Ayrıca nakdi yardım toplanmaya da çalışılmıştır. Toplanan 25.000 akçe ile de hastanenin inşaatına mümkün olduğu kadar devam edilmiştir²⁵. İncelediğimiz belgelerden hastanenin 27 Aralık 1887 (15 Kânunuevvel 1303) tarihinde resmen açıldığı anlaşılmaktadır²⁶.

Hastane şehrin kuzey batısında denize nazır yüksek bir mevkiye ahşap fakat sağlam bir yapı olarak inşa edilmiştir. Bazı kaynaklar hastanenin 1899 yılına kadar iyi idare edilmediğini ancak bu tarihten sonra frengi ile mücadele teşkilatının gelişmesine bağlı olarak Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin de ilerleme kaydettiğini belirtmektedir. Frengi ile mücadele teşkilatının "lüks hastanesi" niteliğini taşıyan Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi beşi zükur (erkekler) ve ikisi inasa (kadınlar) mahsus yedi koğuşa, Anadolu'da eşine az rastlanacak nitelikte bir ameliyathaneye, bir bakteriyoloji laboratuvarına ve muayenehaneye sahipti. Kısacası hastane tabirini hakıyla karşılayan bir sağlık müessesesiydi²⁷.

22 BOA. ŞD. 2519/4; BOA. DH. MKT. 1433/25; BOA. İMMS. 92/3899.

23 BOA. MV. 22/78.

24 BOA. İMMS. 92/3899.

25 BOA. Y.PRK. UM. 14/18.

26 BOA. DH. MKT. 2066/110.

27 Sinop Sıhhiye Müdürü Dr. Mehmed Said, *Sinop İlinin Sağlık Coğrafyası, Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Sinop Sancağı*, Haz. İbrahim Başağaoğlu, Sinop, 2002, s. 40.

2. Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin Faaliyetlerine ve Ekonomik Sıkıntılarına Dair Bazı Tespitler

Frenginin Kastamonu Vilayeti genelinde etkili olması bölgeye önce tabiplerin ve eczacıların tayin edilmesine daha sonra ise frengi hastanelerinin kurulması kararının alınmasına neden olmuştu. Bununla birlikte hastalığın zaman içerisindeki seyrinin ve şiddetinin takip edilmesi için istatistik cetvelleri de hazırlanarak İstanbul'a gönderilmiştir. Bu istatistik cetvelleri Kastamonu, Safranbolu, İnebolu, Bolu ve Sinop'taki frengi ve gureba hastanelerinde kuruluş tarihlerinden itibaren tedavi olunan hastaların sayıları, sağlık durumları ve ıslah edilmesi gereken yönlerine ilişkin bilgiler vermektedir²⁸.

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi Tabibi Ahmet Muhtar Efendi ile Eczacı Tatyas Samuel Efendi tarafından hazırlanan 30 Ağustos 1893 tarihli aşağıdaki istatistik cetveli hastanenin açılış tarihi olan 27 Aralık 1887 (15 Kânunuevvel 1303) tarihinden 27 Temmuz 1893 (15 Temmuz 1309) tarihine kadar olan beş yıl yedi aylık süre içerisindeki faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Cetvelde görüldüğü üzere bu süre zarfında hastaneye toplam 673 frengi hastası müracaat etmiştir. Bunlardan 620'si sağlığına kavuşmuştur. 28 kişi ise frengiden vefat etmiştir. İstatistik cetvelinin hazırlandığı tarih itibarıyla de 25 hastanın tedavisi devam etmektedir²⁹.

Bu cetvelde dikkatimizi çeken ilk nokta müracaat eden toplam hasta sayısı içerisinde vefat eden hasta sayısının az olmasıdır. İkinci bir nokta hastaneye en fazla müracaatın 1890 (1306) yılı içerisinde olduğudur. Üçüncü bir nokta ise beş yıl yedi aylık dönemin sonunda yani Temmuz 1893 itibarıyla hastaneye müracaat eden frengili hasta sayısındaki gözle görülür azalmadır. Bu noktada bir yıllık değil yedi aylık periyodun dikkate alındığı da unutulmamalıdır.

28 BOA. DH. MKT. 143/17.

29 BOA. DH. MKT. 2066/110.

Tesis ve Küşad Olunan		Tamir ve Tevsif Edilen		Vukuat			Esami	Mevkii	Mülahazat
Adedi	Tarihi	Adedi	Tarihi	Girenler	İktisab-ı Sıhhat Edenler	Vefat Edenler			
1	15 Kânunuevvel 1303	-	-	7	2	1	Zükür ve İnasa Mahsus Frengi Hastanesi	Sinop Kasabası	15 Kânunuevvel 1303 Şubat 1303
-	-	-	-	123	114	1	---	---	Mart 1304 Şubat 1304
-	-	-	-	127	117	5	---	---	Mart 1305 Şubat 1305
-	-	-	-	129	131	7	---	---	Mart 1306 Şubat 1306
-	-	-	-	109	100	7	---	---	Mart 1307 Şubat 1307
-	-	-	-	118	111	5	---	---	Mart 1308 Şubat 1308
-	-	-	-	60	45	2	---	---	Mart 1309 Temmuz 1309
-	-	-	-	673	620	28			Yekûn
				Keshb-i Sıhhat Eden: 620 Vefat Eden: 28 Elyevm mevcut olup tedavi olunmakta olan: 25					
Sinop Frengi Hastanesinin ibtida-ı küşadı olan 1303 senesi Kânunuevvelinin on beşinden 1309 senesi Temmuzunun on beşinci gününü gayesine değin güzaran eden beş sene yedi mah zarfındaki vukuatı bala-i cetvelde gösterilmiş ve elyevm mevcut bulunan yirmi beş hastanın dahi marifet-i acizaneyle tedavi olunmakta bulunmuş olduğu tasdikleniş bu cetvel tanzım kilindi. 17 Safer 1311 Fi 16 Ağustos 1309. Hastane-i Mezkr Tabibi Ahmet Muhtar, Eczacı Tatyas Samuel. BOA. DH. MKT. 2066/110.									

Tablo 1: Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin Açılışından İtibaren 5 Yıl 7 Aylık Faaliyetleri.

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinden kısa bir süre önce hizmete başlamış olan Safranbolu Frengi ve Gureba Hastanesinin faaliyetlerine ilişkin hastane tabibi Kemal Bey tarafından hazırlanan 6 Ağustos 1893 (25 Temmuz 1309) tarihli aşağıdaki istatistik cetveli de önemlidir. Bu cetveli inceleyerek hem bu hastanenin faaliyetleri hakkında fikir edinebilir hem de her iki hastane hakkında bazı çıkarımlarda bulunabiliriz. Safranbolu Frengi ve Gureba Hastanesine açılış tarihi olan 17 Aralık 1887 (5 Kânunuevvel 1303) tarihinden istatistik cetvelinin hazırlandığı 6 Ağustos 1893 tarihine kadar geçen beş yıl yedi aylık süre zarfında hastaneye 636 frengi hastası müracaat etmiştir. Bu hastalardan 550'si sağlığına kavuşmuştur. 18 hasta ise vefat etmiştir. Hastaneye en fazla müracaat 1889 (1305) yılı içerisinde olmuştur³⁰.

Görüldüğü üzere her iki hastaneye de müracaat eden hasta sayıları birbirlerine yakındır. İncelenen beş yıl yedi aylık dönemde Sinop Frengi ve Gureba Hastanesine 673, Safranbolu Frengi ve Gureba Hastanesine ise 636 hasta müracaat etmiştir. Bu durum frenginin her iki bölgede de birbirlerine yakın şiddette devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. İkinci bir nokta ise her iki hastanede de frengiden vefat edenlerin sayısının müracaat eden hasta sayısına göre oldukça düşük olmasıdır. Sinop'ta 673 hastadan 28'i Safranbolu'da ise 636 hastadan 18'i vefat etmiştir. İyileşme oranlarının yüksek olması hastanelerin frengi ile mücadeleye ciddi katkılar sağladığının kanıtıdır.

Safranbolu Kazası Dâhilinde Şimdiye Kadar Tesis ve Küşad veya Tamir ve Tevsi Edilen Hastanelerin Esami ve Mevkileriyle Vefayat ve Saire Vukuatını Mübeyyin Cetveldir									
Tesis ve İnşa Olunan		Tamir ve Tevsi Edilen		Vukuat			Esami	Mevki	Mülahazat
Adedi	Tarihi	Adedi	Tarihi	Girenler	İktisab-ı Sıhhat Edenler	Vefat Edenler			
1	5 Kânunuevvel 1303	-	-	19	11	-	Frengi ve Gureba	Safranbolu	İki ay yirmi beş günlük
-	1304	-	-	113	97	5	--	--	Bir senelik
-	1305	-	-	136	134	3	--	--	--

30 BOA. DH. MKT. 2066/110.

-	1306	-	-	109	100	3	---	---	---
-	1307	-	-	82	75	1	---	---	---
-	1308	-	-	116	97	4	---	---	---
-	1309	-	-	61	46	2	---	---	Beş aylık vukuat
				636	550	18	Yekûn		
Safranbolu Hastanesinin hin-i küşadından şimdiye kadar cereyan eden muamele ve ahval balada gösterildiği vech üzere olup ve elan mevcut olan on üç nefer hastanın ahval-i sıhiyeleri saye-i inayetvaye-i hazret-i tacdaride berkemal olduğuna dair zir cetvel tasdik kılındı. 25 Temmuz 1309 Safranbolu Hastanesi Tabibi Kemal. BOA. DH. MKT. 2066/110.									

Tablo 2: Safranbolu Frengi ve Gureba Hastanesinin Açılışından İtibaren 5 Yıl 7 Aylık Faaliyetleri

Frengi ile mücadele kapsamında yeni hastanelerin açılması ve mevcut hastanelerin de ıslah edilmesi devlet bütçesini sıkıntıya sokmuştur. 17 Mayıs 1899 tarihli belgeye göre Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nin gelirlerinin azlığı nedeniyle frengili ³¹ kur'a efradı³² hastaneye kabul edilememiştir. Hastaneden beklenen fayda sağlanamadığı için hastane gelirlerinin artırılması istenilmiştir³³. 1 Temmuz 1899 tarihli diğer bir belge de hastanenin ekonomik sıkıntılar nedeniyle tam kapasite ile çalışmadığını ve bu durumun sadece bu hastaneye özgü bir durum olmadığını göstermektedir. Dâhiliye Nezareti'nden, Sadaret makamına gönderilen belgeye göre Kastamonu Merkez Frengi Hastanesi gibi Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi de maddi zorluklar içerisindeydi. Kastamonu Merkez Frengi Hastanesi'nde görevli memurların ve hizmetlilerin maaşları düzenli şekilde ödenemediği için hastane kapanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu. Bir tabip bir de eczacının görev yaptığı 120 hastayı tedavi edebilecek kapasitedeki Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nde ise görevlilerin maaşlarının ödenmesinden sonra geriye kalan tahsisat ile sadece 5-6 hasta tedavi edilebiliyordu. Belgede Sinop'taki frengili sayısının fazlalığına dikkat çekilerek hastaların tedaviden mahrum kalmalarının uygun olmadığı hatırlatılmış ve hastanenin gelirlerinin 1.996 kuruştan en az 4.000 kuruşa yükseltilmesi istenilmiştir³⁴.

Düring Paşa tarafından hazırlanan "Kastamonu Vilayet-i Celilesinde Mevcut Hastanelerin Ahval-i Hazırasıyla Lüzum Gösterdikleri Islahat ve İkmalat" başlıklı layiha ise Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nin olumlu ve olumsuz

31 Şenel, a.g.m. , s. 267.

32 Kur'a efradı, ilk askerlik hizmetine alınanlar için kullanılan bir tabirdir. Eskiden askerlik çağına gelenler kur'a çıktıkları için bu tabir kullanılırdı. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 324.

33 Şenel, a.g.m. , s. 267.

34 BOA. DH. MKT. 2222/30; BOA. İ.DH. 1366/56.

yönlerini ortaya koymaktadır³⁵. Üzerinde tarih bulunmayan ancak hastane tabibi olarak ismi zikredilen ve Düring Paşa tarafından eleştirilen Kemal Efendi'nin 1900 yılında azledilmesi nedeniyle 1900 yılına ait olabileceğini düşündüğümüz³⁶layihaya göre Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nin binası gayet kullanışlı ve iyi bir binadır. En az 150 hastaya hizmet verebilecek kapasitede olan hastanenin üç temel eksiği bulunmaktadır. Bunlar para, karyola ve tabiptir. Düring Paşa'ya göre hastane müdürü takdire şayan bir kişidir. 700 kuruş ile 14 hastaya bakmaktadır. Frengi illeti Sinop ve çevresinde şiddetle devam ettiği için hastanede 150 hastaya hizmet verilmelidir. Bunun için aylık 15.000 kuruş tahsisat ve 150 adet demir karyolaya ihtiyaç vardır. Mevcut hastane tabibi Kemal Efendi'nin böyle bir hastaneyi idare edebilecek kabiliyette bulunmadığını da belirten Düring Paşa iyi talebelerinden Doktor Hüseyin Efendi'nin buraya tayin edilmesini de teklif etmiştir³⁷.

Ağustos 1905 tarihli aşağıdaki istatistik cetvelini de içeren ayrıntılı bir yazı Kastamonu Vilayeti genelinde olduğu kadar Sinop Kazası özelinde de frengi ile mücadeleye dair önemli bilgiler vermektedir. Cetvelde belirtilen rakamlar dikkatle incelendiğinde Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin açılış tarihinden itibaren tedavi edilen frengi hastalarının sayısı bakımından sıralama içerisindeki 9 hastane arasında üçüncü sırada bulunduğu görülmektedir. Bu alandaki en başarılı hastane ise İnebolu Frengi Hastanesidir. İkinci sırada ise Kastamonu Merkez Frengi Hastanesi bulunmaktadır. Ancak burada hastanelerin açılış tarihlerinin birbirlerinden farklı olduğu unutulmamalıdır. Buna rağmen elimizdeki bilgi, Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin 1905 yılına gelindiğinde de faaliyetlerini düzenli ve etkili bir şekilde yürüttüğünü göstermektedir. Söz konusu 9 hastanede tedavi edilen frengi hastalarının toplam sayısının 25.236 gibi önemli bir rakam olduğu da görülmektedir. Hastanelerle birlikte vilayet genelinde frengi ile mücadeledeki diğer bir önemli aracın seyyar tabipler olduğu gerçeği de dikkatimizi çekmektedir. Tablo 3 incelendiğinde seyyar tabip faaliyetleri hakkında bilgi bulunmayan Çankırı Kazası bir kenara bırakılacak olursa Sinop Kazasında 1901 (1317) ile 1905 (1321) yılları arasında 975 kişi seyyar frengi tabibi vasıtasıyla tedavi edilmiştir. Bilgi sahibi olduğumuz 14 kaza içerisinde Sinop seyyar frengi tabiplerinin faaliyetleri açısından 10. sırada yer almaktadır. Seyyar frengi tabipleri vasıtasıyla dört yıllık süre içerisinde tedavi edilen 21.967 kişinin hastanelerde tedavi edilen frengili sayısına yakın olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir. Hastanelerin açılış tarihlerinin seyyar frengi tabiplerinin dört yıllık faaliyetlerinden önce olduğunu da göz önüne alırsak seyyar frengi tabiplerinin önemli bir başarı elde ettiklerini anlamış oluruz³⁸.

35 BOA. İ.DH. 1366/56.

36 BOA. DH. MKT. 2381/81.

37 BOA. İ.DH. 1366/56.

38 BOA. DH. MKT. 442/24.

Kastamonu Vilayeti Hastane-i Umumiler Müfettişliği			
Hastanelerin Küşadından Şimdiye Kadar Tedavi Olunan Malulin-i Efrenciye	Seyyar Etibbanın 1317 Senesinden Şimdiye Kadar Tedavi Olunan Malulin-i Efrenciye	Hastanenin İsmi	Sene-i Sabık Vilayet Salnamesindeki Beher Kazanın Nüfus-ı Mevcudesi
4.784	488	Merkez Kastamonu	62.833
3.832	975	Sinop	50.161
1.903	1.125	Bolu	47.494
288	---	Çankırı	89.444
1.158	1.738	Düzce	38.714
1.585	2.736	Bartın	55.394
3.180	878	Safranbolu	54.994
1.102	1.932	Cide	41.082
7.404	1.203	İnebolu	63.105
25.236 Yekûn	2.199	Boyabat	46.566
	2.862	Hamidiye	51.363
	3.200	Ayancık	27.392
	164	Gerede	43.912
	2.340	Ereğli	42.031
	127	Tosya	24.875
	21.967 Yekûn		738.560 Yekûn
Taşköprü, Araç, Daday, Göynük, Mudurnu, Çerkeş ve Zonguldak'ta tabip bulunmamaktadır. BOA. DH. MKT. 442/24.			

Tablo 3: Kastamonu Vilayeti Hastane-i Umumiler Müfettişliğinin Frengi İle Mücadeleye İlişkin İstatistik Cetveli

İncelediğimiz istatistik cetveli önemli bilgiler verse de Kastamonu Vilayeti Hastane-i Umumiler Müfettişliği'nin bir yazısı bu istatistik cetveline ilişkin bazı şüpheler bulunduğunu göstermektedir. Bu noktada dikkat çekilen husus tabip ve hastane bulunan kazaların ihtiva ettikleri köylerin üçte ikisinin muayene edilemediğidir. Yazının devamında vilayet genelinde frengi ile mücadelede karşılaşılan ortak sıkıntılara yer verilmiştir. Buna göre zaten sayıca az olan tabiplerin tayin ve tedavi gibi nedenlerle kazadan ayrılmaları sıkıntılara yol açmaktadır. Hastane tabipleri dışında her kazada muhakkak bir seyyar tabip bulunmalıdır. Hastane tabiplerinin hastaların tedavisini yarıda bırakıp köyleri teftişe çıkamayacağı, seyyar frengi tabibinin bulunmamasının ise köylerdeki frengi hastalarının tespit edilememesine yol açacağı vurgulanmıştır.

Köy halkının cehaleti ve İslami kaideleri bahane ederek kadınların muayenesine izin verilmemesine de dikkat çekilmiştir. Üzerinde durulan diğer bir husus ise vilayet genelinde hastalığın bulaşma nedeninin ortak kullanım araçları olduğudur. Hastalığın sirayetinin “Çalmaç” tabir edilen tahta ibriği herkesin ağzına değdirmesine dayandığı, beş altı yaşındaki çocukların ağzında bile frengi alametleri görüldüğü, cinsel yolla bulaşmanın ise nadiren olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle köy mekteplerinde birer su bardağı bulundurulması ve sıhhi kurallara riayet edilmesinin köy ihtiyar heyetlerine bildirilmesi istenilmiştir. Yazıda frengi ile mücadelede dikkat çekilen diğer sıkıntılar arasında tedavi olmak isteyen halkın köylerinin uzaklığı nedeniyle tabip bulunan yerlere ulaşamaması, seyyar tabiplerin harcırahlarının yetersiz kalması, frengi ilaçlarının zamanında ve gerektiği kadar tedarik edilememesi bulunmaktadır³⁹.

Vilayetteki frengi hastanelerinde görevli tabip ve müstahdem maaşları ile müteahhitlerin alacaklarının zamanında ödenmemesi de hastanelerdeki hizmetlerin aksamasına yol açmıştır. Bu nedenle tabip ve hizmetli maaşlarıyla, seyyar tabiplerin harcırahlarının ve müteahhitlerin alacaklarının düzenli olarak ödenmesi için defterdarlığa gerekli tebligatın yapılması da talep edilmiştir⁴⁰.

17 Eylül 1907 tarihli bir belgeden frenginin Sinop'ta hafiflediği anlaşılmaktadır. Ayrıca Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinden bir miktar yatak ayrılarak Boyabat'ta da bir frengi hastanesinin tesis edildiği görülmektedir⁴¹. 1915 yılına gelindiğinde de Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi, Kastamonu, İnebolu, Safranbolu, Çankırı, Cide, Boyabat, Ayancık, Bolu, Bartın ve Ereğli Hastaneleriyle birlikte hem frengililere hem de fakir halka hizmet vermeye devam etmiştir. Bu hastanelerde uygulanan tedavilerden ve ilaçlardan herhangi bir ücret alınmamıştır⁴².

3. Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin Personeline Dair Bazı Tespitler

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi personeline ilişkin 1892 yılından önceki bilgilere ulaşamadık. 1892 (H. 1310) yılına ait Kastamonu Vilayet Salnamesine göre Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nin Müdürü İdris Efendi, tabibi Ahmet Muhtar Efendi, eczacısı ise Jozef Dimitri Efendi'dir⁴³. Hastane tabibi Ahmet Muhtar Efendi, 7 Aralık 1892 tarihinde başarılı çalışmaları nedeniyle rütbe-i saniye terfi etmiştir⁴⁴. Hastane Müdürü İdris Efendi ile tabip Ahmet Muhtar Efendi, 1893 yılında da görevlerine devam etmişlerdir. Ancak 1893 yılında

39 BOA. DH. MKT. 442/24.

40 BOA. DH. MKT. 442/24.

41 BOA. DH. MKT. 442/24.

42 Şenel, a.g.m. , s. 267.

43 Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1310 Sene-i Hicriye-i Kameriyesine Mahsus, s. 438.

44 BOA. DH. MKT. 2028/105.

hastane eczacısı olarak karşımıza Tatyos Samuel Efendi çıkmaktadır⁴⁵. Tatyos Samuel Efendi, başarılı hizmetlerinden ötürü 1893 yılı Mayıs ayında rütbesi yükseltilerek terfi ettirilmiştir⁴⁶.

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi tabibi Ahmet Muhtar Efendi'ye ilişkin arşiv belgeleri genellikle hakkındaki şikâyet iddialarına ilişkindir. Bu şikâyetlerin nedeni ise Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinde açılan eczane ile şehirde bulunan Altunoğlu Eczanesi arasındaki rekabettir. Ahmet Muhtar Efendi hakkında karşımıza çıkan ilk belge 10 Şubat 1890 tarihlidir. Bu belgeden Kastamonu Vilayeti'nin, Ahmet Muhtar Efendi hakkında ortaya atılan iddiaların nedenleri hakkında Dâhiliye Nezaretî'ne bilgilendirme yaptığı anlaşılmaktadır⁴⁷.

29 Mart 1893 tarihli imzasız bir belge ise Ahmet Muhtar Efendi hakkındaki iddialara ilişkin detaylı bilgiler vermektedir. Teftiş-i Askeri Komisyonu başkanlığına hitaben yazılan, hastane yönetimi veya Ahmet Muhtar Efendi tarafından kaleme alınmış olduğunu düşündüğümüz bu belge bir devlet kurumu ile özel kuruluş arasındaki ekonomik rekabeti ve özel kuruluşun rakibini ortadan kaldırma hırsını gözler önüne sermektedir. Belgeye göre Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'nin gelirleri hademe maaşı, ilaç bedeli, hastaların beslenme ve giyinme masrafları gibi ihtiyaçları karşılama yetersiz kalıyordu. Gelirlerin yetersizliği hastaneye müracaat eden frengi hastalarının ve fakir halkın geri çevrilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle hastane yönetimi Sinop Mutasarrıflığı vasıtasıyla Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'ya müracaat etmiş ve onun onayını alarak hastane gelirlerini arttırmak için 2.650 kuruş sermaye ile bir eczane açmıştır. Bu eczanenin açılmasından önce Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi şehirdeki Altunoğlu Eczanesi'nden aylık olarak 500 kuruşluk ilaç satın almaktaydı⁴⁸.

Eczanenin açılmasıyla bu harcama ortadan kalktığı gibi hastane eczanesi Sinop Umumi Hapishanesi Hastanesi'ne de aylık 400-500 kuruşluk ilaç satmaya başlamıştır. Böylece Frengi ve Gureba Hastanesi'nin gelirlerinde gözle görülür bir artış olmuş ve hastaneye 20-25 hastanın daha kabul edilmesi için imkân yaratılmıştır. Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi Eczanesi'nin bu başarısı Altunoğlu Eczanesi'nin çıkarlarını zedelemiştir. Bu nedenle eczanenin sahiplerinden Altunoğlu İlya bir yolunu bulup hastane eczanesini kapattırmak için İstanbul'da çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu konuda Fevkalade Hıfzıssıhha Komisyonu üyesi olup Trabzon, Samsun ve Sinop'un temizliği

45 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1311 Sene-i Hicriye-i Kameriyesine Mahsus, 17. Def'a Olarak, Kastamonu Vilayet Matbaası, b.t.y., s. 247-248.

46 *BOA. DH. MKT.* 27/58.

47 *BOA. DH. MKT.* 1698/35.

48 *BOA. Y.MTV.* 76/139; Bu konuya ilişkin karşımıza çıkan diğer bir belgeden hastane tabibi Ahmet Muhtar Efendi'nin eczane idaresi ve kendisi hakkındaki şikâyet layihalarına ilişkin Dâhiliye Nezaretine bir yazı gönderdiği anlaşılmaktadır. Bkz. *BOA. DH. MKT.* 2057/103. Bu durum yukarıda belirttiğimiz imzasız yazının da Ahmet Muhtar Efendi tarafından kaleme alınmış olabileceği düşüncemizi kuvvetlendirmektedir.

ile görevlendirilen eczacı kaymakamlarından Francisco Taveran'da hastane eczanesini kapattıracağına dair Altunoğlu İlyâ'ya vaatte bulunmuştur. Francisco Taveran, Sinop'a geldiğinde hastane eczanesini muayene ederek eczacısını tehdit etmiş ve görev başındaki bir memura yakışmayacak ifadeler kullanmıştır. Ayrıca Altunoğlu İlyâ ile işbirlikçisi Sinop Topçu Tabibi İsmail Hakkı Efendi tarafından hastanede ve eczanede yolsuzluklar yapıldığına dair Francisco Taveran tarafından hazırlanmış süsü verilen sahte bir layiha kaleme alınmıştır⁴⁹.

Hastane eczanesini kapattırarak için atılan adımlar bu kadarla kalmamıştır. Topçu Tabibi İsmail Hakkı Efendi, Altunoğlu İlyâ'yı ve taraftarlarını tahrik ederek hastane tabibi Ahmet Muhtar Efendi, hastane eczacısı ve eczane aleyhine bir layiha daha hazırlatmış ve ilgili makamlara vermesi için Francisco Taveran'a teslim etmiştir. Belgenin devamında Francisco Taveran'a karşı sert eleştirilerde bulunulmuştur. Buna göre Taveran, kendisine verilen görevin dışında hareket etmiştir. Şahsi menfaatlerini halkın ve devlet hazinesinin zarara uğratılmasından üstün tutmuştur. İlaçları tek başına ve yüksek fiyatlara satmak isteyen Altunoğlu Eczanesi sahiplerine hizmet etmiştir. Belgenin son kısmında ise Taveran'ın hastane eczanesi ve memurları aleyhindeki layihalarının yalan haberlerden oluştuğu belirtilmiştir. Ayrıca halkın hastane eczanesinden ve ucuz fiyatlarından gayet memnun olduğu hususunda Dâhiliye ve Tıbbiye Nezaretlerinin de bilgilendirildiği ifade edilmiştir⁵⁰.

Ahmet Muhtar Efendi, Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi tabipliğinin yanı sıra fahri olarak Sinop Hapishanesi tabipliği görevini de yerine getirmiştir. Bu nedenle maaşına zam yapılmasını isteyen Ahmet Muhtar Efendi'nin⁵¹ bu talebi taşra hapishanelerinde bulunan hastaların tedavilerinin bölgelerindeki tabipler tarafından yapılmasının bu tabiplerin görevleri arasında olduğu hatırlatılarak reddedilmiştir⁵².

1894 yılı Mayıs ayı içerisinde Ahmet Muhtar Efendi hakkında halkın güvenini kaybettiği, halkla arasında nefret oluştuğu iddiaları ortaya atılmış ve görev yerinin değiştirilmesi istenilmiştir. Kastamonu Vilayeti, bu iddiaların araştırılmasını istemiştir. Yapılan araştırma neticesinde halkın Ahmet Muhtar Efendi'den memnun olduğu anlaşılmış ve görev yerinin değiştirilmesinden vazgeçilmiştir⁵³. Bir süre sonra Ahmet Muhtar Efendi hakkında hastaneye ait ilaçları kiralamış olduğu dükkânda satmaya çalıştığına dair bir iddia daha ortaya atılmıştır. Bu iddianın sahibi ismini yukarıda belirttiğimiz Topçu Tabibi İsmail Hakkı Efendi'dir. İsmail Hakkı Efendi tarafından Sıhhiye Dairesi Başkanlığı'na iletilen bu iddianın araştırılması için de ilgililere gerekli emirler verilmiştir⁵⁴. Kanaatimiz bu iddiaların eczane meselesinin bir devamı niteliğinde ve asılsız olduğudur. 9 Şubat 1895 tarihli

49 BOA. Y.MTV. 76/139.

50 BOA. Y.MTV. 76/139.

51 BOA. DH. MKT. 1947/45.

52 BOA. DH. MKT. 64/7.

53 BOA. DH. MKT. 237/15.

54 BOA. DH. MKT. 1680/43.

bir belge Ahmet Muhtar Efendi'nin gerek maaşı gerekse de işiyle ilgili problemleri çözmek için müracaatlarına devam ettiğini göstermektedir⁵⁵.

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin personeli 1894 yılında da Müdür İdris Efendi, tabip Ahmet Muhtar Efendi ve eczacı Tatyos Samuel Efendi'den oluşuyordu⁵⁶. 1896 yılında ise Müdür İdris Efendi görevine devam ederken hastane tabipliğinde Kemal Efendi'yi eczacılığında ise Estalyanos Efendi'yi görmekteyiz⁵⁷. Daha önce belirttiğimiz üzere Kemal Efendi, Düring Paşa tarafından eleştirilmiş ve hastaneyi idare edebilecek kabiliyette bulunmamıştı⁵⁸. Bu nedenle Kemal Efendi, Düring Paşa'nın kararıyla mazuliyet maaşı tahsis olunmak üzere açığa alınmıştır. Kemal Efendi açığa alınması sonrasında ihtiyaç olan bir yerde görevlendirilmek istediğini ilgili makamlara iletmıştır⁵⁹. Ancak gerek belediye tabipliklerinde gerekse de çevre vilayetlerde boş kadro olmadığı için bu isteğine olumlu cevap alamamıştır⁶⁰.

Kemal Efendi'nin alacağı mazuliyet maaşı ise Şura-yı Devlet'te görüşülerek karara bağlanmıştır. Yapılan görüşmede Kemal Efendi'nin açığa alınması sonrasında mesleğine devam ettiğinin gazetelerden anlaşıldığı belirtilerek mesleklerine devam edenlere mazuliyet maaşı verilemeyeceği kendisine bildirilmiştir. Ancak Kemal Efendi kendisine müracaat edenleri ücretsiz olarak tedavi ettiğini ve bu durumun mazuliyet maaşı almasına engel olmadığını beyan etmiştir. Neticede 5 Şubat 1901 tarihinde kendisine son memuriyet maaşının üçte biri kadar yani 300 kuruş mazuliyet maaşı verilmesine karar verilmiştir⁶¹. Ayrıca Dâhiliye Nezareti, Kemal Efendi'nin uygun bir memuriyette görevlendirilmesini Umum Mekatib-i Askeriye-i Şahane Nezareti'ne bildirmiştir⁶².

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi kadrosu 1899 yılında hastane müdürü Zeynelabidin Efendi, tabip Kemal Efendi ve eczacı Koço Efendi'den oluşmaktaydı⁶³. Eczacı Koço Yorgi Efendi hizmetlerindeki başarısından dolayı 17 Ocak 1903'de rütbe-i rabia ile ödüllendirilmiştir⁶⁴. 1903 yılında Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin personelleri arasında müdürlük ve tabiplik görevlerinde Yüzbaşı Atnaş Efendi, eczacı Koço Efendi, seyyar tabip Yüzbaşı Şefik Efendi ve kâtip Zeynelabidin Efendi bulunmaktaydı⁶⁵.

55 BOA. DH. MKT. 346/25.

56 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1312 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 18. Def'a Olarak, Vilayet Matbaası, b.t.y. , s. 311.

57 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1314 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 19. Def'a Olarak, Vilayet Matbaası, bt.y., s. 237.

58 BOA. İ.DH. 1366/56.

59 BOA. DH. MKT. 2381/81; BOA. DH. MKT. 2397/124; BOA. DH. MKT. 2443/100.

60 BOA. DH. MKT. 2429/136.

61 BOA. ŞD. 1110/30; BOA. BEO. 1635/122571; BOA. İ.TKS. 11/20.

62 BOA. DH. MKT. 2473/78.

63 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1317 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 20. Def'a Olarak, Vilayet Matbaası, b.t.y. , s. 259.

64 BOA. DH. MKT. 639/7; BOA. İ. TAL. 369/20; BOA. DH. MKT. 639/7.

65 *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1321 Sene-i Hicriyesine Mahsus, s. 282.

Sinop Frengi ve Gureba Hastanesinin personeline dair tespit edebildiğimiz son bilgi hastane müdürlüğü ve tabipliği görevlerine 3 Kasım 1909'da Mehmet Salih Efendi'nin tayin edilmesidir. Mekteb-i Tıbbiye mezunu olup bir süre kaza ve liva belediye tabipliklerinde görev yapmış olan Mehmet Salih Efendi birkaç ay Sinop'ta seyyar frengi tabipliği görevinde de bulunmuştur. Ancak seyyar frengi tabipliğinde yaşadığı sıkıntılar ve sağlık sorunları nedeniyle bu görevini yerine getiremeyeceğini belirtmiş ve boşta bulunan Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi müdürlük ve tabiplik vazifelerine asaleten tayinini istemiştir. Kastamonu Vilayeti tarafından dikkate alınan bu istek Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye tarafından da incelenerek uygun bulunmuştur⁶⁶.

Sonuç

Kastamonu Vilayeti XIX. yüzyılın son çeyreğinde ve XX. yüzyılın başlarında frengiye karşı mücadelenin en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Başlangıçta tabip ve eczacı tayin edilmesi, bölgeye ilaç gönderilmesi gibi tıbbi tedbirlerle yürütülen bu mücadele Düring Paşa'nın göreve getirilmesinden sonra sistemli ve kapsamlı bir hal almıştır. Görevlendirilen tabiplerden umut edilen faydaların sağlanamaması ve hastalığın şiddeti günden güne arttırması yeni frengi hastanelerinin kurulması düşüncesini ortaya çıkarmıştır. İncelemeye çalıştığımız Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi de bu düşünce doğrultusunda ortaya çıkmış bir sağlık müessesesidir.

7 Ağustos 1887'de kurulmasına izin verilen hastane yaşanan maddi sıkıntılara rağmen toplanan yardımlar sayesinde 27 Aralık 1887'de hizmete girmiştir. Belgelerden anlaşıldığı üzere gelirlerinin az olması hastanenin tam kapasite hizmet verememesine neden olmuştur. Öyle ki bazı belgelerde 120 bazı belgelerde ise 150 hastayı barındırabilecek kapasitede olduğu belirtilen hastanenin gelirlerinin az olması bu rakamlara ulaşılmasını engellemiştir. Düring Paşa, hastanede yapmış olduğu bir teftişte hastanenin üç temel eksiğini para, karyola ve tabip olarak sıralamıştır. Para meselesi sadece Sinop'ta değil Kastamonu Vilayetinin genelinde frengi ile mücadelenin önündeki en önemli engel olmuştur. Parasızlık nedeniyle tabip ve hizmetli maaşları ödenemediği gibi köylerdeki frengi hastalarını tespit etmekle görevli seyyar tabiplerin harcırahları da ödenememiştir.

Bu eksikliklerine rağmen istatistik cetvellerinden Sinop Frengi ve Gureba Hastanesi'ne müracaat eden hastaların büyük çoğunluğunun sağlığına kavuştuğu görülmektedir. Bu durum hastanenin frengi ile mücadelede başarılı hizmetler verdiğinin kanıtıdır. Hastane frengi ile mücadelenin yanı sıra bölgedeki fakir halkın diğer sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasına da katkılar sağlamıştır.

66 BOA. DH. MÜ. 34-1/8.

Hastane gelirlerini arttırmak için açılan eczanenin şehirdeki ilaç tekeline darbe vurduğu görülmektedir. Hastane eczanesinin gerek halka gerekse de şehirdeki diğer hastanelere ilaçları ucuz fiyata satması şehirdeki Altunoğlu Eczanesinin çıkarlarına dokunmuştur. Bu rekabet tabip Ahmet Muhtar Efendi ve hastane eczanesi hakkında birtakım iddiaların ortaya atılmasına neden olmuştur. Tespit edebildiğimiz hastane personeli içerisinde Kemal Efendi hariç yetersiz görülen personel yoktur. Personelden başarılı hizmetlerde bulunanlar çeşitli rütbelerle ödüllendirilmişlerdir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- Babîâli Evrak Odası Evrakı (BEO)
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
 Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH. MUI)
 Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.)
 Fotoğraf (FTG)
 İrâde Dâhiliye (İ.DH)
 İrâde Taltifat (İ.TAL)
 İrâde Tekâüt Sandığı (İ.TKS)
 İrâde-Meclis-i Mahsus (İMMS)
 Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)
 Meclis-i Vükela (MV)
 Şûrâ-yı Devlet (ŞD)
 Yıldız Arşivi Mütenevvi Maruzat (Y.MTV)
 Yıldız Perakende Evrak-ı Umumi (Y.PRK. UM)

II. Resmi Yayınlar

- Kastamonu Vilayet Salnamesi*, 1310 Sene-i Hicriye-i Kameriyesine Mahsus, 16. Def'a Olarak, Kastamonu Vilayet Matbaası, b.t.y.
Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1311 Sene-i Hicriye-i Kameriyesine Mahsus, 17. Def'a Olarak, Kastamonu Vilayet Matbaası, b.t.y.
Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1312 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 18. Def'a Olarak, Vilayet Matbaası, b.t.y.
Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1314 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 19. Def'a Olarak, Vilayet Matbaası, bt.y.

Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1317 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 20. Def'a Olarak, Vilayet Matbaası, b.t.y.

Kastamonu Vilayet Salnamesi, 1321 Sene-i Hicriyesine Mahsus, 21. Def'a Olarak, Kastamonu Vilayet Matbaası, b.t.y.

III. Kitaplar

NİKİFORUK, Andrew, *Mahşerin Dördüncü Atlısı*, Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi, Çev. Selahattin Erkanlı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

Sinop Sıhhiye Müdürü Dr. Mehmed Said, *Sinop İlinin Sağlık Coğrafyası, Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Sinop Sancağı*, Haz. İbrahim Başağaoğlu, Sinop, 2002.

TUĞLACI, Pars, *Tıp Sözlüğü*, Ankara, 1973.

IV. Makaleler

BULUT, Fatma, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tehlikeli Miras: Frengi", *Tarih Okulu*, İlkbahar 2009, S. 3, ss. 109-123.

ÇAVDAR, Necati-KARCI, Erol, "XIX. Yüzyıl Sonları-XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Frengi İle Mücadele Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler", *GOSOS, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Kış 2016), 11/2, ss. 157-175.

KÂHYA, Esin, "Tedavi Kurumları Olarak Hastaneler ve Osmanlılardaki Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesine Bir Örnek: Safranbolu Frengi Hastanesi", *Prof. Dr. Ali Haydar Bayat Anısına Düzenlenen Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu, 2 Haziran 2007, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları*, İstanbul, 2008, ss. 141-146.

KÖŞLÜ, Adem-TEKİNER, Halil, "Madalyalı Cildiyeciler", *Türk J Dermatol Türk Dermatoloji Dergisi*, C. 11, S. 1, Mart 2017, ss. 44-48.

ÖZEKMEKÇİ, İnanç, "Modern Devlet ve Tıp: II. Abdülhamid Döneminde Frengi İle Mücadele", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Y. 2012/1, S. 10, ss. 83-101.

ŞENEL, Şennur, "19. Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, Mart 2015, ss. 256-274.

TANTAY, Ayfer, "Milli Mücadele Yıllarında İzmir'de Etkili Olan Bulaşıcı Hastalıklar", *ÇTTAD*, VI/15, (2007/Güz), ss. 39-54.

V. Tezler

HOT, İnci, Sıhhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s. 72-76.

KARCI, Erol, *Osmanlı Hükümetlerinin Sağlık Politikaları (1908-1914)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat, 2017.

EKLER

EK: Sinop Frengi Hastanesinin kapısından girilirken görünüşü

Kaynak: BOA. FTG. 622.